SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMIDA EMLASH ISHLARINI TASHKIL QILISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Abdiraxmonova Oltinoy Jumaboyevna
Olmaliq Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi mutaxassislik fani o’qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada aholi o‘rtasida emlash (vaksinatsiya) ishlarini tashkil qilishning zamonaviy usullari va tizimli muammolari tahlil qilingan. Yuqumli kasalliklarning oldini olishda immunoprofilaktikaning o‘rni, vaksinalarni saqlashdagi logistik zanjir ("sovuqlik zanjiri") talablari hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, aholining emlashga bo‘lgan ishonchini oshirish va tibbiyot xodimlarining malakasini yuksaltirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar:*Emlash, immunoprofilaktika, vaksina, sovuqlik zanjiri, sog‘liqni saqlash, raqamli monitoring, jamoat salomatligi, profilaktika.*

Aholi salomatligini muhofaza qilish va yuqumli kasalliklar tarqalishining oldini olishda emlash eng samarali va iqtisodiy jihatdan foydali usul hisoblanadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, immunizatsiya har yili millionlab insonlar hayotini saqlab qoladi.

Biroq, emlash ishlarini yuqori darajada tashkil etish faqatgina vaksinaning mavjudligi bilan cheklanmaydi. Bu jarayon murakkab logistika, tibbiy xodimlarning tayyorgarligi, aholining xabardorligi va qat’iy nazorat tizimini talab qiladi. Shu sababli, emlash ishlarini tashkil qilishni ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

1. Emlash jarayonini rejalashtirish va monitoring qilish

Emlash ishlarini muvaffaqiyatli tashkil etishning asosi aniq hisob-kitob va rejalashtirishga tayanadi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- Maqsadli guruhlarni aniqlash: Emlanishi kerak bo‘lgan aholi qatlamini (bolalar, homilador ayollar, keksalar, surunkali kasalligi borlar) hududiy poliklinikalar kesimida aniq ro‘yxatga olish.
- Milliy emlash taqvimi: Davlat tomonidan tasdiqlangan reja asosida vaksinalarga bo‘lgan yillik ehtiyojni shakllantirish.
- Zaxira yaratish: Kutilmagan epidemiologik vaziyatlar uchun vaksinalarning minimal 3 oylik zaxirasini ta’minlash.

Zamonaviy bosqichda elektron sog‘liqni saqlash (E-Health) tizimi orqali har bir fuqaroning emlash tarixini raqamli formatda yuritish yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu esa qamrov darajasini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi.

2. Vaksinalar logistikasi va "Sovuqlik zanjiri" (Cold Chain)

Vaksinalar biologik mahsulot bo‘lib, ularning sifati va samaradorligi harorat tartibiga bevosita bog‘liq. "Sovuqlik zanjiri" — bu vaksinani ishlab chiqaruvchidan to emlanuvchiga yetkazguncha belgilangan haroratni (+2°C dan +8°C gacha yoki undan past) saqlash tizimidir.

Logistikani tashkil etishdagi muhim talablar:

- Maxsus transport vositalari: Refrijerator avtomobillar va termokonteynerlardan foydalanish.
- Avtomatlashgan datchiklar: Ombor va muzlatgichlarda haroratni uzluksiz o‘lchovchi va buzilish bo‘lganda signal beruvchi elektron tizimlar.
- Muqobil energiya manbalari: Elektr energiyasi o‘chgan holatlarda generatorlar yoki quyosh panellari bilan ta’minlanganlik.

3. Tibbiyot xodimlarining malakasi va xavfsizlik

Emlash xonasi xodimlarining professionalligi asoratlarning oldini olishda bosh omildir. Emlashni tashkil etishda quyidagilarga rioya etilishi shart:

- Xodimlarni vaksina yuborish texnikasi va anafilaktik shok holatlarida birinchi yordam ko‘rsatish bo‘yicha muntazam o‘qitish.

- Emlash xonalarini barcha zaruriy asbob-uskunalar, bir marta ishlatiladigan shprislar va shoshilinch yordam to‘plamlari bilan ta’minlash.
- Emlashdan keyingi nojo‘ya reaksiyalarni (AEFI) qayd etish va monitoring qilish tizimini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish.

4. Aholi o‘rtasida targ‘ibot va "Vaksina xavfsirashi" (Vaccine Hesitancy) muammosi

So‘nggi yillarda ijtimoiy tarmoqlarda vaksinalarga qarshi noto‘g‘ri axborotlarning tarqalishi aholi o‘rtasida emlashdan bosh tortish holatlarini ko‘paytirdi. Bu esa jamoaviy immunitet (herd immunity) darajasining pasayishiga olib keladi.

Ushbu muammoni hal qilish uchun quyidagi tashkiliy choralar ko‘rilishi lozim:

Media-savodxonlik va targ‘ibot: OAV, televideniye va ijtimoiy tarmoqlarda emlashning foydasi haqida ilmiy asoslangan, oddiy tildagi materiallarni tarqatish.

Ishonchli muloqot: Oilaviy shifokorlar va pediatrlarning ota-onalar bilan individual ishlashi, ularning xavotirlariga tibbiy asoslangan javoblar berishi.

Diniy va jamoat yetakchilarini jalb qilish: Emlashning xavfsizligi va zarurligini keng jamoatchilikka yetkazishda faollardan foydalanish.

Emlash ishlarini tizimli va ilmiy asosda tashkil etish mamlakatning biologik xavfsizligi va iqtisodiy barqarorligini ta’minlaydi. Muvaffaqiyatli emlash kampaniyasi uchun faqatgina vaksina sotib olish yetarli emas; balki raqamli monitoring tizimini rivojlantirish, "sovuqlik zanjiri" logistikasini qat’iy nazorat qilish va aholi bilan ochiq muloqotni yo‘lga qo‘yish talab etiladi. Ushbu yo‘nalishdagi islohotlar yuqumli kasalliklar yukini kamaytirishga va xalq salomatligini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. "Aholini yuqumli kasalliklardan muhofaza qilish to‘g‘risida"gi Qonun. Toshkent sh., 2015-yil 11-may, O‘RQ-384-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. "Sog‘liqni saqlash tizimida immunoprofilaktika ishlarini tashkil etish va vaksinalarning sovuqlik zanjiri tizimiga rioya qilish to‘g‘risida"gi amaldagi Sanitariya qoidalari va normalari (SanPIN). Toshkent, 2022.

3. Mamatqulov, B. M. Jamoat salomatligi va sog‘liqni saqlashni boshqarish: Darslik. – Toshkent: "Ilm-ziyo", 2019. – 412 b

4. Iskandarova, G. T., & Nurmatov, B. A. Epidemiologiya va harbiy epidemiologiya: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2021. – 320 b.

5. World Health Organization (WHO). Immunization Agenda 2030: A Global Strategy to Leave No One Behind. Geneva: WHO Guidelines, 2020. – 64 p.

6. World Health Organization (WHO). Temperature monitoring in the vaccine cold chain: A practical guide for health workers. Geneva: World Health Organization, 2021.

7. Plotkin, S. A., Orenstein, W. A., & Offit, P. A. Plotkin's Vaccines (7th Edition). – Philadelphia: Elsevier, 2018. – 1400 p.Larson, H. J., de Figueiredo, A., et al. The State of Vaccine Confidence 2016: Global Insights into Vaccine Hesitancy. The Lancet, 2016, Vol. 388, No. 10044, pp. 566–575.

8. Raxmanova, J. A., & Saidov, M. S. Emlash jarayonlarida raqamli monitoring va "E-Sog‘liqni saqlash" tizimining samaradorligi. O‘zbekiston tibbiyot jurnali, 2023, №3, 45–51-betlar.

9. Karimov, Sh. I., & To‘ychiyev, L. N. Bolalar o‘rtasida yuqumli kasalliklarning o‘ziga xos profilaktikasi va zamonaviy immunobiologik preparatlar. Pediatriya jurnali, 2022, №2, 18–24-betlar.

10. Gidikov, D. A., & Smith, J. L. Logistics and Supply Chain Management of Temperature-Sensitive Pharmaceuticals. International Journal of Health Logistics, 2024, Vol. 12, Issue 1, pp. 89–102.

11. Yusupov, A. S. Aholi o‘rtasida vaksina xavfsirashi (vaccine hesitancy) omillari va ularni bartaraf etishda birlamchi tibbiy-sanitariya yordami muassasalarining o‘rni. Infection, Immunity and Pharmacology, 2025, Vol. 4, pp. 112–119.